

Latin Amerika'da Antiempyalizm, Demokrasi ve Müslümanlar

Bu yazıya, Amerika'nın değil, Amerikalıların var olduğunu söyleyerek başlamak istiyorum. Güç ve maddi ilerleme fetişleri tarafından tutsak alınan zihinlerimiz daima tarihin *üstten* akan tek boyutunu algılamaya alışmıştır. Öteki tarihler, 'öteki'lerin tarihleri, deneyimleri, acı ve sevinçleri çoğu zaman bastırılmış ve gözlerden ırak bir biçimde yaşanmaya devam edip gider. Muktedirlerin gözünde 'öteki'lerin yaşamları 'yok' hükmündedir. Dinlenilmeyi hak edecek bir anlatıları yoktur. Anlatıyı (*narrative*) kimin ve ne şekilde anlatacağını belirleyen hükümler söylemdir (*sovereign discourse*). Hükümlerlik networkü içerisinde 'öteki'nin varlığı ancak hükümler söylemin kendinden menkul meşruiyetini tasdik etmek, yerindeliğini teslim etmek amacıyla hoş görülebilir. Latin Amerika tarihiyle, kültürüyle, insanıyla, kısaca her şeyiyle öteki Amerika'dır. Hatta kimilerine göre sade 'Amerika'nın (Birleşik Devletler) arka bahçesi'dir. Hükümlerlik, güç ve iktidar ilişkilerini bu kadar güzel açığa vuran başka bir ifade bulmak herhalde neredeyse imkânsızdır. Yine de hükümler söylem, açığa vurduklarından çok daha fazlasını örter, gizler. Latin Amerika'nın halklarının ve insanların hikâyeleri de uzun yıllardır Amerikan İmparatorluğu'nun bastırmaya, baskılamaya çalıştığı ama sürekli bir direnişle karşılaştığı 'öteki' tarihlerin önemli bir anına işaret eder.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ve 'reel sosyalizm'in çöküşünün ardından, küresel(leşen) kapitalizm, ideolojik düşmanı sosyalizm ve ilişkili tüm politik-toplumsal ve düşünsel cereyanların ilelebet 'öldüğünü' ilan etti. Doğu'da ve Batı'da yükselen 'başka alternatif yok' şarkılarının arasında Francis Fukuyama, liberal demokrasi ve kapitalizm fikrini insanlığın ulaşabileceği en ileri ve nihai nokta olarak sunan *Tarihin Sonu*'nu yazdı (1992). 'Yeni Dünya Düzeni'nin ve neoliberalizmin 'silahlı' ve 'silahsız', ama hepsi de 'ateşli' savunucuları, dünyanın her köşesinde bir piyasa toplumu yaratmak uğruna cansiperane savaşırken kısa süre zarfında işlerin hiç de beklendiği kadar kolay olmayacağı fark edilecekti. Simone de Beauvoir'in çarpıcı bir biçimde tespit ettiği gibi her türlü baskı ortamı, bir tür savaş hâli yaratır. Neoliberal şiddet de küreselleşme karşıtı hareketin Latin Amerika'daki yeni halkçı hareketlerle Brezilya'nın Porto Alegre kentinde art arda düzenlenen ilk üç *Dünya Sosyal Forumu* toplantılarında bir araya gelmesi, yeni bir umudun da tohumlarını attı. Uluslararası bir dayanışmanın ve eşitlikçi ruhun öne çıktığı tüm bu gelişmeler ve bu arada 1994'te Meksika'daki yerli Chiapas bölgesinde başlayan Zapatista ayaklanması gibi toplumsal hareketler, herhangi bir siyasal hedef gütmeyen, bizatihi hareketin kendisini amaçsallaştıran ve romantikleştiren radikal biçimde demokratik bir karaktere sahiptiler. Ne var ki neoliberal piyasa düzenine karşı alternatif bir politik vizyon geliştirme hedefleri yoktu. D. L. Raby'nin özlü bir biçimde ileri sürdüğü üzere "*eğer bir stratejileri varsa*) bu strateji, siyasal partileri reddeden ve ister silahlı ister barışçı araçlar kullansın, devlet iktidarı için mücadeleye ilke olarak karşı çıkan, neredeyse anti-siyasal ve neo-anarşist bir stratejiydi. (...) yeğlenen açık alternatif, her zaman şiddetli tartışmalara açık olmuş bir kavram olan idealist anarşizmin bir türüydü."

Her zaman kuvvetli bir ihtimal olarak oracıkta duran, iktidar ve politik gücün yozlaştırıcı etkisine karşı böyle bir 'strateji' belki en doğru 'yöntem' olarak görülebilir. Bu meşru ve yerinde bir tartışmadır. Yine de reel düzlemde yaşanan deneyimlere bakıldığında, neoliberal düzenin acımasız çarklarının zaten tam da bu türden bir 'yöntem'i yeğleyeceği ileri sürülebilir. Ne de olsa hükümlerliğini sürdürebileceği tüm iktidar araçlarını elinde tutmaya devam edecektir.

Öte yandan 2000'li yıllar, Latin Amerika'da, özellikle de emperyalist-kapitalist Amerika'yı - 'asıl' Amerika kim?- oldukça endişelendiren gelişmelerin yaşanmasına tanıklık etti. Elbette İmparatorluk sadece endişelenmekle yetinemezdi. 'Arka bahçedeki' hükümlerliğin yeniden tesis edilmesi için türlü yollarla müdahalelerde bulundu. Bu yazının kapsamını aştığı için üzerinde duramayacağımız, Latin Amerika'nın 19. yüzyılın ilk yarısındaki bağımsızlık savaşlarında görülen silahlı halk mücadelelerinin mirası ve bu mirasa yaslanan 1959 Küba Devrimi'ni bir kenara koyacak olsak bile; bu eski İspanyol ve Portekiz sömürgesi olan kıtada "ülke politikalarını tepeden tırnağa değiştirecek ve (...) en derin toplumsal dönüşümün yaratıcısı olacak"[2] olan Venezuela'daki Hugo Chavez'in geniş halk kitlelerine yaslanan hareketini ve 'Bolivarcı Devrim'ini[3] zikretmek gerekecektir.[4] Chavez 6 Aralık 1998'deki seçimlerde yoksulların, dışlanmışların, siyahların, yerlilerin desteğini alarak %56 oyla başkan seçildiğinde Venezuela'nın kırk yıllık iki partili liberal demokratik sistemi ve yerleşik düzeni (*establishment*) büyük bir yozlaşmışlık ve kriz içerisinde olduğu hâlde geniş halk kesimlerinin gözünde meşruiyetini tamamen yitirmiş durumdaydı. Buna rağmen Chavez, daha iktidarının ilk yıllarında ABD'nin yönlendirdiği ve karıştığı bir dizi müdahale ve başarısız bir darbe girişimine maruz kaldı (Nisan 2002). Ancak darbenin 48 saat içinde çok büyük bir halk ayaklanmasının patlaması ve sivil-asker ittifakının oluşmasıyla yenilgiye uğratılması sonrası Chavez'in yeniden görevinin başına dönmesi, İmparatorluk'un yeni-emperyalist hırslarını kursağında bırakmasının yanı sıra, bir başka önemli kuramsal tartışmaya da ışık tutmaktaydı: Demokrasi nedir? 'Batılı liberal demokrasi' ne kadar demokrasidir? Demokrasi ne içindir? Neye yarar? Burada iki demokrasi

anlayışı arasındaki fark belirlemektedir: 'demos'un parlamenter-partili elitler ve yargı kurumları tarafından denetlendiği liberal-temsili görüş ile aşağıdan direk halkın iradesine ve sürekli katılımına dayanan doğrudan katılımcı-devrimci demokrasi. Venezuela deneyiminin açık başarısının altında, bu 'halkın kurucu iktidarı'na (*pouvoir constituant*/Rousseau'nun *genel irade*'si) dayanan, geniş kesimleri kapsayan bir halk demokrasisi nosyonu yatmaktadır.

Cezayirli ünlü entelektüel Malik bin Nebi, klasik sömürge imparatorluklarının dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni-sömürgecilik formlarında esas olarak kültürel, psikolojik ve zihinsel unsurların ağır bastığını, bunun da eski sömürge ülkelerinde farklı seviyelerde ama etkili 'fikir savaşları'na dönüştüğünü ileri sürer.[5] Batı-dışı ülkelerde demokrasi tartışmaları tam da 'fikir savaşları' biçiminde devam eder. Liberal-kapitalist demokrasiye karşı herhangi bir görüşün iması bile çoğu zaman kolayca 'otoriterizm', 'gericilik', 'popülizm' vb. şekillerde yaftalanmayı beraberinde getirir. Oysa bugün küresel düzeyde ağır bir biçimde hissedilen kapsamlı 'gerileme' (*regression*) durumu, ana akım hâline gelen ırkçı/yabancı karşıtı, kültürelci-özcü söylem ve politikalar, nefret suçları, bunların tümü ve daha fazlası sade bir 'demokrasi yorgunluğu'ndan değil; radikal piyasacı bir küreselleşmenin ve elitist-liberal ama anti-demos karaktere sahip bir yerleşik düzenin neden olduğu derin yozlaşmanın doğurduğu 'sistem' (*establishment*) yorgunluğu'nun sonucudur.

Bugün Venezuela'nın bir kez daha içinde bulunduğu derin kriz hâli, bu sistem yorgunluğundan ve İmparatorluk'un biteviye dayattığı, Bolivarcı süreç ile birlikte çıkarları ciddi biçimde zedelenecek Venezuela oligarşisi ve *elitokrasisi* ile birlikte liberal 'demokrasi'yi koruma amacından ayrı düşünülemez. Tüm kıtada görülen benzer bir gerilemenin ardında da bu iki faktör esastır. Bununla birlikte yaşananlarda, Venezuela örneğinde sunulmak istenen, özellikle 2012-2013'e kadar Chavez liderliğinde ve halkın geniş kesimlerinin her düzeyde katılımı ile sürdürülmeye çalışılan toplumsal-politik dönüşüm vizyonunun başarısızlığından ziyade belki Chavez sonrasında bu vizyonun giderek eski, geleneksel yapılar içinde eriyerek daha partizan ve opportunist bir hâle bürünmesiyle geniş katılımlı bir halk demokrasisinin iktidarda kalmak adına bürokratik bir aygıt uğruna feda edilmesinin önemli bir payı olduğu da ileri sürülebilir. Latin Amerika toplumları tarihsel olarak büyük bir çeşitliliğe sahip toplumlar olagelmüşlerdir. Yerli ve melez halkların nüfusu günümüzde de pek çok ülkede önemli bir orana sahiptir. Müslümanlar da eski zamanlardan beri kıtanın hatırı sayılır bir bileşeni olarak varlıklarını bugüne kadar sürdürmüşlerdir.[6] Az bilinmelerine ve az çalışılmalarına rağmen dünyanın çok farklı bölgelerinden ve bu arada yerli nüfus içinden İslam'ı benimsemiş, makul bir tahminle 2 milyon civarında Müslüman, bugün Latin Amerika ve Karayipler'deki canlı yaşam kültürünü zenginleştirmektedir. İnsan isimlerinden yer adlarına, edebiyattan sanat, müzik ve spora kadar farklı alanlarda İslamileşmiş (*Islamicate*) bir kültürel varlık daha görünür hâle gelirken, bu durumun bölgede bir arada yaşam atmosferini ve alternatif toplumsal-politik ufukları olumlu bir biçimde etkileyeceği düşünülebilir. Kendilerini zengin bir tarihsel birikimin sorumluluğunun taşıyıcısı olarak gören Müslüman birey ve toplulukların, Latin Amerika'yı oluşturan çok çeşitli halklarla *ortaklaşarak* giderek tehlikeli bir biçimde yükselen otoriter veya liberal-elitist yapılar karşısında daha eşitlikçi ve toplumsal adaleti gözeten bir yaklaşımla 'demokrasiyi genişletmeleri' veya 'demokrasiyi demokratikleştirmeleri' bu sorumluluğun gereği olarak belirecektir. Nebevi-İbrahimi geniş halk kesimlerini gözeten binlerce yıllık gelenek ve buna dayalı bir eylem anlayışının sağlayacağı yaratıcı ve dönüştürücü gücün tarihteki örnekleri pek çoktur. Bu geleneğin yeniden *işlenerek* bölgede yüz milyonlarca insanın yaşamını derinden etkileyen yeni-İmparatorluk'un emperyalist ve kolonyalist dayatmaları karşısında bir direniş noktası oluşturması beklenebilir. D.L. Raby'nin ifadesini bu bağlamda biraz değiştirerek söyleyebiliriz: olursak sonuçta, tek seçenek, her defasında yinelenen evrensel bir kardeşlik temelinde bir başka seçenek aramaktır. Latin Amerika bu temelde belki de tüm dünya için yeniden bir umut kaynağı olabilir.

Sonnotlar

[1] Latin Amerika'daki gelişmeleri tarihsel ve güncel olaylar üzerinden derinlikli bir analize tabi tutan akademisyen ve aktivist D. L. Raby'nin kapsamlı çalışması bu denemenin tamamında bana yol gösterici oldu: *Demokrasi ve Devrim-Günümüzde Latin Amerika ve Sosyalizm*, çev. Ertan Günçiner (İstanbul: Yordam Kitap, 2007), alıntı için bk. s. 19.

[2] *age.*, s. 185.

[3] 1810 yılı Nisan ayında İspanyol İmparatorluğu'na karşı ayaklanarak 1811'de ülkenin tam bağımsızlığını ilan eden ve kıtanın en önemli sömürgecilik karşıtı kurtuluş hareketi olarak görülen *Creole* (Aslen İspanyol kökenli elit azınlık) hareketinin lideri Simon Bolivar, daha sonra bağımsızlıklarını kazanacak olan komşu bölge ülkeleriyle bir birlik oluşturmak ve köleleri özgürleştirmek için verdiği 20 yıllık mücadelenin sonunda, 1830 yılında yakalanarak Avrupa'ya sürgüne gitmek üzere gemiye binerken ölmüştü. Chavez'in 1998'deki seçim zaferi sonrası 1999'dan itibaren oluşturduğu yeni politik sistemi 'Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti' biçiminde isimlendirmesi anlaşılırdır.

[4] Latin Amerika'da 1998'de başlayan Venezuela sürecinden itibaren kabaca 2020'ye dek bölgede ABD hegemonyasını kırmaya ve alternatif bir birlik oluşturmaya dönük başka bazı benzer gelişmeler de yaşandı. Bu yazıda değinemeyeceğimiz bu süreçlerin en önemlileri olarak Bolivya'da Evo Morales-MAS deneyimi, Şili'deki 'ılımlı' Michelle Bachelet'nin zaferi ve elbette Brezilya'da Lula iktidarının meydana getirdiği dönüşüm ve bıraktığı miras sayılabilir. Bu süreçlerin her biri Amerikan emperyalizminin çıkarlarına dokunduğu ölçüde türlü müdahalelere, hile ve entrikalara maruz kalmışlarsa da nihayetinde kıtanın geleceği adına üzerinde çalışılacak önemli bir birikim oluşturmuşlardır.

[5] bk. Malik bin Nebi, *Sömürge Ülkelerde Fikir Savaşı*, çev. İlhan Kutluer (İstanbul: İnsan Yayınları, 1984).

[6] Kıtadaki Müslüman varlığına dair giriş niteliğinde bir çalışma için bk. Ayşenur Albayrak, *Latin Amerika Müslümanları*, İNSAMER Rapor 154 (İstanbul, Şubat 2022); ayrıca bk. Michael Vicente Perez and Matthew Ingalls (September 14, 2021), "Chile has a growing Muslim community – but few know about it", *The Conversation*, <https://theconversation.com/chile-has-a-growing-muslim-community-but-few-know-about-it-165942> (28 Şubat 2022).